

משרד החינוך
המינהל הפדגוגי
הפיקוח ליישום חוק זכויות התלמיד
באיזשהו מקום בארץ מורה מתחילה שיעור

כתבה: טובה בן-ארי

מהן המילים בהן היא בוחרת להתחיל את השיעור?
האם במבט חטוף על כולם ו... "להוציא.....תנ"ך, עברית, היסטוריה..."

או יש לנו דרך אחרת?...

האם בחיור?.....

האם בשאלה: ספרו לי משהו שמח שהיה לכם אתמול?
או: "רן, שתף אותנו בתחושה נעימה שהייתה לך השבוע?"
או: "מישהו רוצה לשתף אותנו בסיפור מעניין שחוזה לאחרונה?"

אכן שתי צורות פנייה אלו שונות ובהן מסרים סמויים על דמותו של המורה הנבנית בעיני תלמידיו.

מסרים אלה קשורים לאופן שבו אנחנו מתייחסים לתלמידים שלנו. המסרים הסמויים הללו קשורים לדפוס הציפיות והערכים הסמויים והקיים כל הזמן וללא הפסקה בכל סביבה אנושית, במיוחד בכיתה.

ממחקרי מומחים עולה כי שפת הגוף ומסרים לא-מילוליים הם המשפיעים העיקריים על התקשורת ועל היחסים בין בני-אדם. אם מורה לא תתקבל על-ידי תלמידה מבחינה רגשית, גם דבריה לא יתקבלו. אם לא נוצר קשר רגשי חיובי ביניהם, המסרים התוכניים יידחו (6). המסרים החזותיים של המורים משלימים באופן תת מודע את המסרים המילוליים, וחייבת להיות הלימה ביניהם. המסרים החזותיים הם בד"כ סימנים מוסכמים המייחדים חברה, תרבות ומקום. כדי שתשרור הבנה לאותם סימנים מוסכמים של המורה צריכים התלמידים להכיר את נקודות המפגש התרבותיות שלהם עם המורה. חייבת המורה להכיר באותה מידה את גווי התרבות ממנה מורכבת אוכלוסיית הכיתה, כדי ליצור מערכת הבנות ערכיות וחזותיות, שיאפשרו לה תכנון והעברה ברורה של המסרים אותם היא בוחרת להעביר לתלמידיה.

מהם המסרים החזותיים שאנו מעבירים בשפת הגוף לתלמידים?

המשרד: רחוב השלושה 2 ת"א, מיקוד: 61092
כתובת אתר המשרד <https://pop.education.gov.il/student-rights/>
E-mail: tova.edu@gmail.com

משרד החינוך
המינהל הפדגוגי
הפיקוח ליישום חוק זכויות התלמיד

האם אנו משדרים שיתוף או ניכור?

האם אנו משדרים אכפתיות או אפטיות?

האם אנו משדרים?

"המדיום הוא המסר" (מרשל מקלוהן) ואת המסר מעצבים אנו המורים מיד בצעד הראשון בכיתה.

האם מחייכים? או חמורי סבר? מרוחקים מתלמידיהם?....או מתקרבים?...

המסרים שלנו יוצרים את התרבות של המוסד החינוכי, ותרבות זו מעצבת את האווירה בה חיים כולנו בביה"ס. תוכנית לימודים טובה אינה רוצה רק להקנות מיומנויות, היא רוצה לעצב אדם שידע להתייחס אל כל אדם כאדם, ותהיה בה הכנה משמעותית וחשובה למרבית האפשרויות בעולמו של הילד.

בעתיד הקרוב, ראוי להקדיש מחשבה לתכנון המסרים והערכים שרוצים להעביר באמצעות פנייה לתלמידים שונים בכיתה (בארץ מהגרים ורבת מגזרים כשלנו), לרבות הערוצים בהם נבחר, בעיקר ביחסי הגומלין בין באי ביה"ס השונים הפועלים והשותפים בסביבה הבית ספרית.

האם המורה מקשיבה מקבלת או לא מקבלת את הדעה תוך התייחסות לתלמידים?

או מקשיבה פסיבית? מקשיבה לדעות השונות של אחרים בכיתה?

האם המורה מעבירה/ משתפת/ מחזקת ברעיונות התלמידים את כל הלומדים?

האם המורה בוחרת בהבעה מילולית או בלתי מילולית? בהבעתה תמיכה וקבלה? או ביטול? האם המורה מחייכת?

האם המורה מכירה ביכולת תלמידיה ואף מתייעצת איתם מעת לעת?

האם המורה מציעה עזרתה גם בעניינים חברתיים? משפחתיים?

האם המורה מקשיבה, מגיבה לדעת המיעוט ומבינה שגם דעת המיעוט חשובה ונותנת עוד נקודת ראות לעניין?

האם המורה תאפשר את זכותו של הילד להישמע? האם תקשיב ותתייחס ברצינות הראוייה או תדחה להזדמנות אחרת...?

האם המורה מספרת לתלמידיה על זכויותיהם בביה"ס, במשפחה?

האם המורה משדרת אמון לתלמידיה? להורי התלמידים? לקהילה?

האם המורה יודעת לעודד את נקודות החוזק של תלמידיה?

האם המורה עומדת בהסכמים שלה עם הכיתה? עם הפרט? גם כאשר הסכמים אלו נוגדים את דעתה האישית?

האם המורה תאפשר את זכותו של הילד להישמע? במיוחד באותה העת בה הוא רוצה להשמיע את מצוקותיו, את הלכי רוחו...האם תקשיב ותתייחס ברצינות הראוייה או תדחה להזדמנות אחרת...?

מערך תהיות זה מתאר את המסרים הגלויים והסמויים של המורים לכל ילדי בית הספר, בהנחה שהמורה מעצב מערך התנהגויות, המשפיעות על התלמידים בעיצוב נורמות ההתנהגות החברתיות והלימודיות שלהם, ומאידך משפיעות על התרבות הבית ספרית.

"...היה מה שהנך והסתכל היטב בילדים בשעה שניתן להם להיות מה שהם באמת. הסתכל ואל תדרוש, כי לא תכריח ילד ער וחרף שיהיה מרוכז ושקט; ילד חשדן וזועף לא יהיה גלוי-לב

המשרד: רחוב השלושה 2 ת"א, מיקוד: 61092

כתובת אתר המשרד <https://pop.education.gov.il/student-rights/>

E-mail: tova.edu@gmail.com

משרד החינוך
המינהל הפדגוגי
הפיקוח ליישום חוק זכויות התלמיד

ומרבה שיחה; גאה ועקשן לא יהיה נוח להיכנע.

ואתה בעצמך?

אם לא ניחנת בהופעה נאה ובלב ברזל, לשווא תתאמץ להשקיט בקול רם את רעש החבורה.
אם חיך נעים לך ומבט סלחני – אל תדבר כלל: אפשר כי בעצמם יירגעו? מחפשים הם את דרכם שלהם.

אל תדרוש מעצמך להיות כבר מחנך רציני ומבוגר ... יש לך בעל ברית אשף – הנעורים..."(9)

מורה רגיש ונאור, תלמיד מאושר

לפני כל תוכנית לימודית, לפני כל חדשנות, חייבות להתקיים הסכמות-בכל מוסד חינוכי, ביה"ס צריך לבטא את נוהגיו כחברה בזעיר אנפין, כמו: חום אנושי, תחושה ביתית, דאגה לרווחה רגשית, קרי, אינטליגנציה רגשית, תוך אישית (ההתלבטות של הילד היא עפ"ר הדרך שלו להכיר את הפנימיות שלו ולהבין את צרכיו האישיים, כדי למצוא את דרך ההתנהגות או ההתבטאות המתאימה לאישיותו) ותקשורת בין אישית, קבלת השונות תוך טיפוח האחר (מחוננים, נכים, ליקויי למידה), בהלימה לצרכים השונים. המורים אמורים לגלות אכפתיות לתלמידים – מנקודת המבט של התלמידים וע"פ צורכיהם, תוך עידוד ההבעה העצמית החופשית, בדרך המכבדת את מאזיניהם, גם כאשר דעות התלמידים אינן עולות בקנה אחד עם דעת מוריהם. "...כדי שכל אדם יוכל להביע את דעותיו ללא עונש, חייבת לשרור רוח של סובלנות באוכלוסייה כולה" (אלברט איינשטיין) רק על ידי חוויה שבה הילדים מרגישים כי דעתם היא חשובה, ונחשבת ע"י מבוגרים ובני גילם, הם ירכשו את היכולת והרצון להקשיב ולהעריך את דברי זולתם. ואומר ר' מנחם מנדל מקוצק. " כשם שהנך יכול לסבול שפרצופו של חברך אינו דומה לשלך, כך תסבול שדעותיו של חברך אינן דומות לדעותיך"

המורה האמפתי המסייע לתלמידים מחזק במ את אחריותם האישית ללימודיהם ולהתקדמותם האישית והחברתית. חיזוק התלמידים מעצים את האמון במורה לא רק כמסייע ללמידה כחלק מהכשרתו של הלומד אל עתידו, אלא כתורם לעיצוב דמותו של הילד כאדם בעל יכולות וייחודיות כזו שתאפשר לו להתמודד בהמשך בחירותיו. כאן טמון ערך כבוד האדם וחירותו, שהוא בסיס אמיתי לדיאלוג עם התלמידים. העצמת תלמידים וטיפוח אחריותם האישית והחברתית בונה מעגלי אמון ושיתוף של קהילת ביה"ס במורה ובביה"ס, מעגלי השפעה אשר תומכים ביחידים ובקבוצות בביה"ס.

כל בחירה שעושה המורה, במודע או שלא במודע, מעבירה מסר מסוים, וכל מסר משפיע על התלמידים - מחזקת את הזיקה של התלמידים כלפיה או מרחיקה אותה, הדינמיקה הרגשית בין התלמידים למורה נבנית גם על המסרים הסמויים שהיא מעבירה לתלמידיה, ומושתתת על ערכי התנהגות המכבדים כל אדם וחברה, בין אם הוא צעיר או מבוגר. מורה "המושכת" את תשומת לבם של תלמידיה, תוכל ללמדם כמעט כל נושא אם גם תבחר בדרך הרלוונטית להם ותרתק אותם לעולם הידע שלה, בין אם תשפיע בדרך ישירה או עקיפה, באופן בו היא בוחרת לפעול יום יום, באופני הביטוי שלה אל התלמידים - יבחרו הם לנהוג בכיתה, בביה"ס, בחייהם הפרטיים ע"פ "הדגם" שלמדו גם ממנה.

כל מורה היא מחנכת ואם אינה מקובלת על תלמידיה או לא מכובדת עלי ידם, לא תוכל לחנכם או ללמדם, "שהרי לא פחות משמחנכת השיטה, מחנך האדם באישיותו, בכוח ידיעותיו ובתוקפו

המשרד: רחוב השלושה 2 ת"א, מיקוד: 61092

כתובת אתר המשרד <https://pop.education.gov.il/student-rights/>

E-mail: tova.edu@gmail.com

משרד החינוך
המינהל הפדגוגי
הפיקוח ליישום חוק זכויות התלמיד

המוסרי" (3)

כיצד מקיימים דיאלוג פתוח עם התלמיד? כיצד נמנעים המחנכים מהתנשאות? כיצד נזהרים בכבודם של תלמידים? ויחד עם זאת בונים מסגרת בית ספרית העוזרת לפרטים ולקבוצות, בה? אותה מסגרת בה יש ביטוי לכל הפרטים בביה"ס (לתלמידה, למורה, למנהל, לשרת, וליועצת). מסגרת בה היררכיה של מקצועיות וידע היא מקור הסמכות.

החשוב במסר של המורים והמנהלים: אנו הולכים לקראת שונות בין לומדים, לקראת איתור הייחודי בכל תלמיד תוך חיזוק הייחודי והחיובי בהם, כי בכוחנו להעניק להם את האפשרות לחוות ניצחונות קטנים שיחזקו בהם את הביטחון העצמי **לאחריות אישית ללמידה, לתקשורת בין אישית ולעשייה חברתית**, במיוחד בבחירת המטרות שהם מציבים לעצמם. מכאן ברור יותר שעל המורה מוטלת האחריות להקרין חום אנושי, אמפתיות, תמיכה בצד בחירת גישות הוראה מגוונות המבוססות על רעיונות הומניסטיים בחינוך ונושאי לימוד רלוונטיים ללומדים שונים. ההומניזם הוא הרחבה של המושג "אזרחות" בדרך להרחבת מושגי היסוד של חירות, חופש הביטוי, הזכות להישמע וסובלנות, ביטוי לכך ניתן במגילת זכויות האדם של האו"ם, בחינוך, במדיניות רווחה וכו'. (האנציקלופדיה העברית, א') הרמב"ם מיטיב לתאר את הפגיעה בזכות הפרט: "המלבין פני חברו ברבים.. אין לו חלק בעולם הבא, לפיכך אדם צריך שלא לבייש חברו ברבים, בין קטן ובין גדול, ולא יקרא לו בשם שהוא בוש ממנו" (הלכות דעת, פרק ו', ח')

תכנון לימודים בית ספרי במובן הרחב כולל את החשיבה והעשייה של המורים לקראת עבודתם עם התלמידים בכיתתם, תוך כדי עבודה ולאחריה ובזיקה לתרבות הבית ספרית. תכנון הלימודים מתייחס ללומדים, למטרות החינוכיות, לבחירת נושאי הלימוד – למציאת המשמעותי בהם לתלמידים, לאמצעי ההוראה ולדרכי ההוראה לרבות דרכי הערכה חלופיות המותאמות לתלמידים שונים, להתקדמות הלומדים. מכאן על המורים להפעיל דרכי הוראה - למידה - הערכה המאפשרים שוויון הזדמנויות והתאמה לסגנונות ולצרכים משותפים וזהים של בנות ושל בנים, וגם לסגנונות ולצרכים הייחודיים של התלמידים השונים, בסביבה מאפשרת והוגנת הבנויה על אמון, דיאלוג ויחסי כבוד הדדיים, שימת לב לאינטליגנציה רגשית, תוך אישית ותקשורת בין אישית, ואחריותנו כאנשי חינוך לטיפול אסטרטגיות הוראה ברוח האינטליגנציות המרובות.

"יהא כבוד תלמידך חביב עליך כשלך"

אני רואה את תלמידינו כאנשים צעירים בעלי זכויות - אדם ואזרח - זכות ואחריות בחברה דמוקרטית. "ילדים לא רק יהיו אלא הם בני אדם ועל כן זכאים לכבוד" (יאנוש קורצ'אק). השינויים בעידן שלנו בסביבות החינוך יוצרים דרישות חדשות מהחינוך, **חובה עלינו לדאוג שתלמידים יחוו את ביה"ס כקהילה ביתית תומכת** (הניכור והעוינות הם שורש כל רע) מתוך תפיסה זו אנו נעצב סוג שונה של אזרח חברתי. בית הספר יהיה מקום שבו מטפחים את אישיות התלמידים מתוך זיקה למיטב שבמורשת ובתרבות, לנאמנות למולדתו לייחודי שבאישיות, ולמהותי שבאזרחות הדמוקרטית. לשם כך יש להבנות את בית הספר כתרבות חיים שבה התלמידים מתנסים הלכה למעשה בדפוס החשיבה ובנהגי החיים שמבטאים את האידיאלים החינוכיים הללו. התנסות כזו של ממש היא הדרך הטובה והאמינה ביותר לטפח

המשרד: רחוב השלושה 2 ת"א, מיקוד: 61092

כתובת אתר המשרד <https://pop.education.gov.il/student-rights/>

E-mail: tova.edu@gmail.com

משרד החינוך
המינהל הפדגוגי
הפיקוח ליישום חוק זכויות התלמיד

תכונות אישיותיות, נוהגים חברתיים והשכלה עיונית ואזרחית.

מכאן עולה הצורך בפדגוגיה שונה, ובתפיסה שונה את מקומו של התלמיד בביה"ס ושל הלמידה. הלומד צריך להיות עצמאי, מודע לפוטנציאל הטמון בו ולמה שעומד לרשותו לשם מימושו, אדם המכבד את תרבות זולתו, היודע לנמק את בחירתו ולבקר תופעות חברתיות שאינן מקובלות עליו.

אם אנו חושבים על **חינוך לתרבות של זכויות בבית הספר - התלמיד ורווחתו במגזרים השונים**, עלינו להיות מודעים שקיים היום פער בתפיסת הערכים הבסיסיים בתחומי: סובלנות, שיוויון בין המינים וכבוד הדדי בכללי התנהגות נאותים.

סובלנות משמעותה כיבוד התחושות האישיות של כל פרט ופרט בביה"ס, סובלנות משמעותה התחשבות בדעותיו, בתרבותו וברגשותיו של כל אדם באשר הוא אדם, במיוחד בביה"ס אשר בו מעצבים אנשי חינוך את דור העתיד של מחר. "סובלנות משמעותה מגוון של דעות, סובלנות מצריכה איזון ופשרה; סובלנות משמעותה נכונות לפשרה; פשרה בין הפרט לכלל; לפשרה בין פרט לפרט" (2) חינוך לסובלנות נותן גם ביטוי בהכרת הייחוד התרבותי בצד הקניית מימוניות למידה ופתרון ופיתוח דגמים לפתרון סכסוכים בדרכי גישור אליהם חותרת מערכת החינוך כיום. "סובלנות" - אמר הנשיא שמגר - "אינה סיסמא לצבירת זכויות, אלא אמת מידה להענקת זכויות לזולת". זכויות האדם מסמלות ערכים מרכזיים שכל חברה חייבת לקחת בחשבון כאשר היא מארגנת את הסדריה החברתיים. (פרופ' ר. גביזון)

אפליה קבוצתית היא פגיעה בשתי זכויות, הזכות לשיוויון והזכות לכבוד. השופט ברק טוען שחוסר שוויון ואפליה הם מהתחושות הקשות ביותר והן פוגעות בזהותו העצמית של האדם. רעיון ההזדמנות השווה – מתממש בימים אלו במערכת החינוך כשעיקרון טובת הילד מנחה אותה, בה ניתנים דגשים פדגוגיים שונים המתייחסים אל הפרטים השונים: הקצאת משאבים ותוכניות לילדים עם צרכים מיוחדים, לצמצום פערים, לשיוויון מגדרי, וכו'. הזכות לכבוד אנושי, איכות חיים, חינוך, בריאות והגנה הם תנאים הכרחיים לקיום החירות והשוויון המרכיבים את תחושת הכבוד אנושי של כל אחד. "שוויון מגדרי בחינוך הוא ביטוי לתפיסה חברתית ערכית...השוויון יתקיים בסביבה שבה יקודמו תלמידים ותלמידות על פי כישוריהם האישיים ועל פי המיומנויות שרכשו לעצמם באופן ענייני ובלו סטריאוטיפים כבוגרים אוטונומיים". (4) חשוב לזכור, כל אחד: מורה, הורה וילד אחראים לזכויות זולתם. לכן, ראוי לפתח מודעות לאחריות האישית של כל אחד ואחד למימוש זכויותיו.

מאידך, אילו תכונות נדרשות ממורים טובים כדי שילדינו יהיו באמת מאושרים ושמחים בבואם לביה"ס?

לשמור על האור הגנוז בילד (י. קורצ'אק)

מכון מחקר במיניאפוליס, חקר את הנכסים הדרושים להתפתחות חיובית אצל הילד, ומצא כי הדברים החשובים ביותר שילדים זקוקים להם כדי להפוך לבוגרים עצמאיים ואוטונומיים מחולקים לחמש קטגוריות שונות: יכולת לתפקד בחברה, הקניית ערכים חיוביים, התחייבות ללמידה, הקניית זהות חיובית של הילד בעיני עצמו, הבנה שהמידע כשלעצמו איננו מטרה אלא אמצעי בלבד (10).

עבר, הווה ומבט לעתיד

המשרד: רחוב השלושה 2 ת"א, מיקוד: 61092

כתובת אתר המשרד <https://pop.education.gov.il/student-rights/>

E-mail: tova.edu@gmail.com

משרד החינוך
המינהל הפדגוגי
הפיקוח ליישום חוק זכויות התלמיד

המורים משתמשים בשפות תקשורת שונות כדי להעביר מסרים, **יוצרים זהות ושיוך** בבחירות שלהם בדבריהם - בדרכי הפנייה לתלמידיהם, בפענוח התנהגותם הוויזואלית, בבחירות שלהם להקנות מיומנויות החשובות לדעתם לתלמידיהם ובבחירת נושאי הלימוד. האחריות החברתית שלנו כמורים היא גם בחינוך התלמידים להיות אזרחים פעילים היודעים לבקר אירועים, להיותם מעורבים חברתית לפעול למיגור תופעות שליליות בחייהם, לעצב מסרים חברתיים בשפות שונות בטכנולוגיות השונות וכך להשפיע על מעגלי החיים הרחבים, תוך יכולת לפתח אצלם אחריות ושיקולי דעת מוסריים, ערכיים וחברתיים. לא עוד כור היתוך, אלא **הכרה בייחודי של כל אחד מאיתנו**, בחברה זו של מהגרים עם תרבויות שונות ודפוסי התנהגות שונים הנגזרים מאותן תרבויות, מתחים בין עדות, פערים בין דתיים וחילונים ובין מגזרים ומעמדות כלכליים - חברתיים, עלינו לגשר ולחנך לקבל השונות כיתרון תרבותי, לדעת לשמר את הייחודי בצד יצירת תשתית יהודית וחברתית, להכיר נוהגים של תרבויות שונות המאפיינות את אוכלוסיית ביה"ס וללמד את התלמידים, כדי שהגוונים התרבותיים יהוו גשר לקשר אישי וחברתי המושתת על כבוד הדדי בחברה בכלל ובביה"ס בפרט.

באיזשהו מקום בארץ מורה מתחילה שיעור

מהן המילים בהן היא בוחרת להתחיל את השיעור? איך נחזק את הרגישות המיוחדת של המורים ללא החשש של איבוד הסמכות? מהו אותו מטה קסם שיחליף את הסמכות ביחסי אמן וכבוד הדדיים?